

ASYA'NIN BATIYA İSYANI

Pankaj MİSHRA

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Zeki BAYRAM

University, Unit, Department, City-Country

e-posta: zbayram44@gmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 27.08.2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 07.09.2024

Yayın tarihi-Date of publication: 13.09.2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two

External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atf- Citation (Chiago)

Bayram (Zeki). "Asya'nın Batıya İsyanı" *Anadolu
Mecmuası* 3, sy. 7 (Ağustos 2024): 73-76.

Çeviren: Ahmet FETHİ

Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013

423 sayfa

Hindistanlı yazar Pankaj Mishra, son dönem Batı kamuoyunda fikirleri ve yazılarıyla adından çokça söz ettirmektedir. Batı'daki önemli gazetelerde Orhan Pamuk ve Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine yazıları bulunan Mishra, Edward W. Said'in halefi olarak görülmektedir. Alfa yayınlarından çıkan "Öfke Çağı" adlı kitabı da bulunan yazar, uzun ve kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan "Asya'nın Batıya İsyanı" adlı kitabı, Batı merkezli tarih anlatısına karşı Doğu'nun (Asya) bakış açısına göre yazılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren güç dengesinin Batı lehine dönüşmesi ile birlikte İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, ABD, Almanya ve daha birçok Batılı devlet Asya ülkelerini acımasız bir şekilde işgal ve talan etmeye başlamışlardır. Bu ülkeler gelişen ekonomileri için Asya ülkelerini hammadde kaynağı ve aynı zamanda ürünlerini satacakları pazar olarak görmüşlerdir. Bu talanda milyonlarca Asyalı hayatını kaybetmiş, sömürgeci Avrupa ülkeleri gelmeden önce nispeten kendi kendine yetebilen ekonomik faaliyetleri çökmüş, kültürel birikimleri tahrip olmuş ve bu ülkeler iç karışıklıklara sürüklenmişlerdir.

Kitap altı bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde Asya'nın genel olarak Batılı sömürgeci devletlere bağımlı hâle gelme süreci anlatılmaktadır. İkinci bölümde Cemaleddin Afgani'nin fikirleri, farklı devletlere yolculuğu ve yaptığı çalışmalardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde Çin'in Batılı güçler tarafından işgali ve sömürgeleştirilme süreci ve bu güçlere karşı Çin'deki aydınlar ve halkta gelişen fikirler anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde 1. Dünya savaşı sonrası yeni Dünya düzeninde Asyalı devletlere biçilen yeni sömürge düzeni ifade edilmiştir. Beşinci bölümde İngiltere'nin, Hindistan üzerindeki tahribatı ve önde gelen Hintli aydınların ülkelerinin kurtuluşu için ortaya koydukları fikirler anlatılmaktadır. Altıncı bölümde ise Asya'nın yeniden şekillenışı, Batı'ya karşı verdikleri bağımsızlık mücadeleleri, iç çatışmalar ve nihayetinde

ayağa kalkma süreçleri anlatılmaktadır. Sonuç bölümünde yazar modernleşen ve ekonomileri gelişen Asya ülkelerinin yaşadıkları sorunlardan bahsetmektedir.

Aradan birkaç asır geçmesine rağmen Batılı sömürgecilere karşı biriken öfke bugünlerde tekrar gün yüzüne çıkarken, bu ülkelerde ırkçılığa karşı yapılan gösterilerde geçmişte söz konusu ülkelerde sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmuş olan birçok kişinin heykelleri de yıkılmaktadır. Bu öfkenin Asya kıtasındaki geçmişi bu kitapta çok iyi tahlil ve tasvir edilmiştir. Mishra, kitabını yazarken bazı soruların cevabını aramıştır. Bu sorular özetle şöyledir: Batılı ülkelerin Osmanlı, İran, Mısır, Hindistan, Çin, Japonya ve diğer Asya ülkelerine karşı üstünlük kurmasının sebepleri nelerdir? Özellikle 19. yüzyılda Asya ülkelerine karşı artan sömürgecilik faaliyetlerinin etkileri nelerdir? Asyalı aydınlar, devlet adamları ve sıradan halk Batı'ya karşı nasıl bir tepki geliştirmişlerdir? Batı'nın üstünlüğüne karşı kendi ülkelerini geliştirmek için modernleşme çabalarında bulunan aydınlar ve devlet adamları kimlerdir ve Batı'ya karşı nasıl bir mücadele stratejisi izlemişlerdir? Örneğin en ılımlı (Nahda) hareketinden en radikal (el-Kaide) hareketi gibi gelişmelerin nasıl bir iklimde doğduğu anlatılmaktadır. Sömürge sonrası Asya ülkelerinin mevcut durumu nasıldır? Mishra, çalışmasında önde gelen Asyalı aydın ve devlet adamlarını (C. Afgani, N. Kemal, M. İkbâl, A. İbrahim, M. Kâmil, Mevdudi, A. Şeriatî, S. Kutup, M. Abduh, B. Kumar, Yan Fu, Sun Yat-sen, Phan Boi Chau, Tagore; II. Abdülhamid, Nehru, Sukarno (Ahmed Şükrani) Gandhi, Atatürk, Mao Zedong ve daha birçok aydın ve devlet adamının mücadelesini anlatmakla beraber özellikle kitabın başkahramanları Müslüman Cemaleddin Afgani (1838-1897) ve Çinli Liang Qichao'dur (1873-1929). Türkçe literatürde Müslüman devletlerin ve diğer Asyalı devletlerin modernleşme süreçleri ile ilgili karşılaştırmalı ve bütüncül şekilde bakan çalışma oldukça azdır. Kitap boyunca birçok soru işareti oluşmaktadır. İslam dünyası özelinde Cemil Aydın'ın "İslam Dünyası Fikri" kitabının Türkçeye çevrilmesi bu boşluğu doldurma yönünde önemli bir adım olduğunu düşünmekteyiz.

Mishra, Afgani'yi 19. yüzyılın iki büyük siyasal ve felsefi sürgünleri ile karşılaştırdığında onun, Alexander Herzen'den daha etkili olduğunu belirtmiş; en azından etki süresi bakımından Karl Marx ile boy ölçüşmesine rağmen Batı'da fazla tanınmadığı belirtmiştir. Şeriatî, Afgani için "*uyuyan Doğu'da farkındalık sesini ilk yükselten kişi*" olduğunu öne sürmüştür. Musaddık'ın İngiliz-ABD destekli darbesiyle devrilmesinden sonra Fransa'ya iltica eden Şeriatî, halkı için endişe duyarken Afgani'nin 1892'de II. Abdülhamid'e yazdığı mektuptaki düşüncesine katılır: "*Bütün Batılı güçlerin yalnızca bir arzusu, toprağımızda izlerimizi silme arzusu vardır. Bu konuda Rusya, İngiltere, Almanya ya da Fransa arasında bir fark yoktur; özellikle zayıflığımızın ve tasarılarına direnemeyeceğimizin farkına varmışlarsa. Ama birleşirsek, Müslümanlar bir olursa o zaman etkili olabiliriz ve sesimiz duyulur.*" "Müslüman birliğini" savunan ilk yazar Namık Kemal olmakla beraber Afgani de gidebildiği kadar Müslüman ülkelere giderek ülkelerinin önde gelen insanlarını bilinçlendirmeye çalışmıştır. Afgani, bitmek bilmeyen enerjisiyle İran, Afganistan, Hindistan, Mısır ve Osmanlı devletinde Batılı sömürgeci devletlerin her türlü saldırıları karşısında devlet adamlarını ve takipçilerini uyarmıştır. Afgani'ye göre Doğu ülkeleri despotluktan ve fanatizmden kurtularak modernleşmeli bunun için zihinsel dönüşüme, eğitime ve parlamentoya ihtiyaç vardır. Batılı sömürgecilere karşı kendisinin de desteklediği ayaklanmaların (Mısır, Afganistan ve Hindistan'daki) başarısız olmasını Müslümanlardaki örgütlenme yeteneğindeki eksikliğe bağlamaktadır. Afgani, yaşamının son döneminde İstanbul'da Müslüman ülkeler adına umudunu yitirmekte ve şu ayeti zikretmiştir: "*Bir millet kendini değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez*". Afgani Batı'ya karşı sadece askeri güçle karşı konulamayacağını çok erken anlamıştır. Usame bin Ladin gibi asla kör şiddeti vaaz etmemiştir. Müslüman muktedirlerini bütün uyarılarına rağmen kendini dinletmemesi onda derin bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Yine bir Alman gazeteciye şu cümleleri zikretmiştir: "*Bütün Doğu dünyası o kadar çürümüş, hakikati duyma yetisini kaybetmiş ki bir tufanın yok etmesini isterdim diyecektir.*" Belki de bütün enerjisini sıradan halka harcamalıydım diyecektir. Yine benzer şekilde İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Mehdi

Bazergan da Afgani'yi saygıyla yâd ederken bütün siyasal enerjisini egemen seçkinlere harcadığı için kusurlu bulacaktır. Afgani, Asya'nın uyanışını göremedi belki ama onun Batı'ya karşı mücadelesi kendinden sonra gelen bütün Müslüman aydınları ve hareketleri az ya da çok mutlaka etkilemiştir.

Amerikalı iş adamı Charles Crane, 1924 yılında San Remo'da sürgünde olan Sultan Abdülhamid'den (doğrusu Vahdettin olacaktır) mezarının yerini öğrenmeye çalışmıştır. Crane'ye göre, "Afgani şimdiye kadar yaşamış en saygın Müslümanlardan birisidir" ayrıca Charles Crane İstanbul'da Afgani için bir anıt mezar yaptırmıştır. 1944 yılında Afgani'nin kemikleri Afgan hükümeti tarafından Karaçi'ye götürülmüş ve Batılı büyükelçilerin de hazır bulunduğu resmi bir törenle gömülmüştür. Tarihin ilginç bir cilvesi olsa gerek, işgalci ABD büyükelçisi Afgani'nin mezarının onarımını üstlenmiştir. Törende büyükelçi Robert Finn bir konuşmada yapmıştır.

Osmanlı devleti 19. yüzyılın başlarında diğer Doğu devletleriyle karşılaştırıldığında ekonomik ve siyasi bakımdan bağımsızdı ve askerî açıdan batılı sömürgeci ülkelere karşı direnebilmekteydi. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Mısır ve Osmanlı'daki modernleşme hareketlerinin bir sonucu olarak her iki ülkenin ekonomilerinin bir çıkmaza sürüklediği sebepleriyle açıklanmıştır. Büyük Hint ayaklanması ve Çin'deki Afyon savaşları ve Boxer ayaklanması gibi olaylarda Batılı güçler sayıca çok az olmalarına rağmen kendi lehlerinde sonuçlar almışlardır. Organizasyon eksikliği, Batılı sömürgeci ülkelerin birlik olması ve silah teknolojisi (benzer şekilde Sudan'da Mehdi isyanı ve Güney Afrika'daki Boer savaşı) bu savaşlarda belirleyici olmuştur. Belki de bunun ilk istisnası 1905 Rus-Japon savaşıdır. Yazara göre diğer Asya ülkeleri gibi Japonya da Batılı sömürgeci şirket ve devletler tarafından tehdit edilmesine rağmen diğer Asyalı devletlere nazaran hızlı modernleşmiştir. Asya ülkelerinden binlerce öğrenci Japonya'ya doğru yola çıkmıştır. Bu öğrencilerden birisi de Mao Zedong'dur. Lord Curzon bu savaşın yankılarının fisıltı şeklinde bütün Asya halkları arasında dolaşacağını anlamakta ve içten içe endişe duymaktadır O sıralarda Şam'da askeri görevde bulunan Mustafa Kemal, Japonya modelini örnek almak isteyecek, Halide Edip Adıvar oğluna Japon Amiral Togo'nun adını verecektir. Birçok Asya ülkesinde anayasal parlamento modelleri kurulmaya çalışılmıştır. Modernleşen ve askeri alanda güçlenen Japonya'nın sömürgeci Batılı devletlere özenmesi ve Çin'i acımasızca işgali Çinli aydınlarda derin bir hayal kırıklığı, kızgınlık yaratmıştır. Çinli aydınlar göre Japonya da kendileri gibi bir Asya ülkesiydi ve Batıların yaptığını yapmaması gerekirdi. Bu olaylar Çin milliyetçilik düşüncesinin artmasına sebep olmuştur. Peki, modernleşmeye daha önce başlayan Mısır ve Osmanlı'dan farkı neydi? Mishra'ya göre Japonya diğer Asya ülkelerine nazaran Batı'nın daha az engeliyle karşılaşması, daha küçük ülke olması ve daha homojen bir nüfusa sahip olması örgütlenme yeteneğine faydası olmuştur. Yeniliklere karşı çıkan etkili bir grup olmamış, gözden düşürülen samuraylar ve zengin tüccarlar ulusal pekişme için yönlendirilmiştir. Batı, ekonomi bilgisini erken benimsemesi sayesinde Mısır ve Osmanlıda olduğu gibi borç sarmalına girmemiştir. Modernleşmenin en ağır yükünü aşırı vergilendirilen köylüler çekerken Japonya bu yükü Çin'e yüklemekte gecikmeyecekti. Japonya uygar ulusların(!) pratiklerini izlemiştir. Japon işgalinin ve aşağılanmanın tanığı o sırada öğrenci olan Liang Oichao ve hocası Kang Youwei'dir. Liang 1902'de şöyle demiştir: "*Ülkemizin uygarlığı dünyadaki en eski uygarlıktı. 3000 yıl önce Avrupalılar tarlalarda hayvanlar gibi yasarken, bizim uygarlığımız onların orta çağına eşdeğerti.*" Çin ekonomisi 18. yüzyılda çeşitliydi ve kendi kendine yeterliydi. 19. yüzyılın sonuna doğru ise Mısır ve Osmanlı'da olduğu gibi devlet gelirlerinin çoğu dış borca ve savaş tazminatlara gidiyor, Batılılar her alanda ayrıcalıklı konuma gelmişlerdi. İstanbul'dan farklı olarak Çin sarayları ve önemli şehirleri yakılmış daha ağır bir işgale ve talana maruz kalmışlardır. Hintli düşünür Tagore, Japonya ziyaretinde askeri ve ekonomik gelişmeleri olumlu şekilde anlatmaktadır. Ancak daha sonraki gelişmeler ve Japonya'nın Çin'i işgali Japonya hakkındaki görüşlerini değiştirmiştir. Tagore ABD'ye yaptığı gezilerde beyaz adam dışındaki halkların ezildiğini görerek Batı medeniyetinin insani yönünün acımasızlığını eleştirmiştir.

Tokyo’da Japon başbakanının da hazır bulunduğu törende “*Yeni Japonya yalnızca Batı’nın taklididir*” diyecektir. Tagore makineleşmenin insan ruhunu öldürdüğü düşüncesindedir. D. Shayegan’ın *Yaralı Bilinç* kitabında anlatılan bir Çin hikâyesi şöyledir:

Zi Gung, Han Irmağı’nın kuzey yakasından geçerken bostanda çalışan yaşlı bir adam gördü. Adam bostanda sulama arkları açmıştı. Kuyuya kendisi iniyor ve elleriyle çıkardığı bir kova suyu arka döküyordu. Bütün yorgunluğuna rağmen çok kötü bir sonuç elde ediyordu. Zi Gung: “*Bir günde yüz arka sulamanın bir yolu var. Az bir yorgunlukla büyük sonuçlara ulaşıyor. Sende yapmak istemez misin?*” dedi. Bostancı ayağa kalktı, ona baktı: “*Nasıl bir yol?*” dedi. Zi Gung: “*Arkası ağır, önü hafif ağaç bir levye alırsın. Böylece bol bol su çekebilirsin. Bunun adı zincirli kuyudur.*” dedi. Yaşlı adamın suratı öfke ile gerildi. Sonra gülererek şöyle dedi: “*Ustam der ki; makine kullanan kişi bütün işlerini makine gibi görür. İşlerini makine gibi gören kişinin makine gibi yüreği olur. Ve göğsünde makine gibi bir yürek taşıyan kişi, masumiyetini kaybeder. Saf masumiyetini kaybeden kişi, ruhunun hareketlerinde kararsız olur. Bu şeyleri bilmediğimden değil, kullanmaktan utanırım. Ruh kararsızlığı doğru anlamla uyuşamaz. Bu şeyleri bilmediğimden değil – kullanmaktan utanırım.*”

Belki de bu hikâye tüm Asya ülkeleri için geçerlidir. Benzer şekilde Osmanlı iktisat tarihçisi Mehmet Genç temelde Osmanlı ekonomik sisteminin en önemli öğelerinden birisinin kendi kendine yeterli olması, fazla kazanç kapitalden ziyade halkın asgari geçimini sağlamak olduğu görüşünü öne sürmüştür.

Liang ülkesi adına 1919 Paris Konferansı’na gitmiştir. Wilson’un “halklar kendi kaderini kendisi belirler” tezi sömürge altındaki milletler için adeta bir umut olmuştur. Bu umut kısa sürmüş, yenedünya düzeni yine Batı’nın şekillendirmesine göre gelişmiştir. Mısır, Hindistan ve Vietnam, Osmanlı, İran, Çin ve daha birçok ülke yeni işgaller ile karşılaşmıştır. Vietnam ve Hindistan ayrıcalık kazanma vaadine karşılık Fransa ve İngiltere için yüz binlerce asker vermiştir. Büyük devletler sözünde yine durmamışlardır. Güçlü olan istediğini alır desturu yine geçerli olmuştur. Batı’ya karşı tepki Çin’de öğrenci olaylarının patlamasına sebep olmuştur. Anadolu’nun işgaline karşı Mustafa Kemal önderliğinde verilen savaş sonucunda bağımsız bir devlet kurularak kapitülasyonlar kaldırıldı. 1923 yılında Batılı güçlerle bir antlaşmaya varılarak sınırlar tanındı. Bu başarı diğer Asya ülkelerinde geniş yankı bulmuştur. Atatürk, Hindistan’da “İslam’ın kılıcı” olarak selamlanmıştır. Daha sonraki katı laiklik ve Batılılaşma hamleleri İslam dünyasında bir kırgınlık yaratsa da Atatürk’ü taklit etmek isteyen Nasır, İran şahı, Cinnah ve Sukarno gibi devlet adamları bulunmaktadır. Pankaj Mishra’ya göre Türkiye özgün bir modernleşme ortaya koyamamıştır. Günümüzde Çin ve Hindistan ekonomileri çok büyümüştür. İngiltere, Hindistan’dan çekilmek zorunda kaldıktan sonra bir dizi etnik sorunların fitilini de ateşlemiştir (Pakistan, Keşmir, Bangladeş gibi). Çin’in muazzam ekonomik büyüklüğünün yanı sıra gelir adetsizliği, Uygurlara yaptıkları baskılar ve yayılmacı siyaseti ile Batılılara özenmiş olabilir mi? Ne dersiniz!

Bu kitapta önemli birçok Asya ülkesinin Batılı güçler tarafından işgali ve bağımsızlık mücadeleleri karşılaştırılmalı olarak incelenmiş, bu ülkelerdeki Batı karşıtlığının tarihsel arka planından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Ayrıca kitabın önemli bir başarısı da Çin, Hindistan, Osmanlı-Türkiye, Japonya, Mısır, İran vb. ülkelerdeki önde gelen aydınların, ülkelerinin kurtuluşu için geliştirdikleri fikirler karşılaştırmalı olarak ele alınmasıdır.